

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ (1967-1974): ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ*

Του Βασίλη Καφίρη

** Το παρόν άρθρο αποτελεί προσαρμοσμένη εκδοχή περίληψης ερευνητικής μελέτης, που **ετοιμάστηκε για τον Ανδρέα Γ. Παπανδρέου, προκειμένου να του παράσχει κάποια βασικά στοιχεία για την περίοδο της χούντας**. Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μπορεί να ζητήσει από τον συγγραφέα την εκτενέστερη ανάλυση με πλήρεις στατιστικούς πίνακες.*

Τη δεκαετία πριν από τη δικτατορία η ελληνική οικονομία, ιδιαίτερα η νομισματική της δομή, ήταν γενικά υγιής. Μεταξύ 1961 και 1966, το ΑΕΠ της Ελλάδας αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 7% και το κατά κεφαλήν εγχώριο προϊόν αυξήθηκε κατά 6,3% ετησίως σε σταθερές τιμές του 1958. Η βιομηχανική παραγωγή αυξήθηκε επίσης κατά 9% ετησίως ενώ οι τιμές συγκρατήθηκαν με ετήσια αύξηση μόλις 3%. Ωστόσο, παρά τη νομισματική σταθερότητα, υπήρχαν ορισμένες διαρθρωτικές ελλείψεις, που θα μπορούσαν να υπονομεύσουν τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα και ανάπτυξη της οικονομίας. Για παράδειγμα, για να διατηρηθεί η νομισματική σταθερότητα, η δεξιά κυβέρνηση Καραμανλή διατήρησε τους μισθούς και ημερομίσθια σε πολύ χαμηλά επίπεδα.

Η κυβέρνηση είχε, επίσης, επικεντρώσει τις επενδύσεις της σε λιγότερο παραγωγικά έργα υποδομής όπως σε δρόμους, εξηλεκτισμό και σε τουρισμό και βιομηχανία. Επιπλέον, παρά την προσοχή που δόθηκε στη βιομηχανία, η βιομηχανική ανάπτυξη δεν ήταν ουσιαστική. Οι παραπάνω ελλείψεις δημιούργησαν ανεργία και αύξησαν το ποσοστό της μετανάστευσης. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 η ανεργία μειώθηκε εν μέρει ως αποτέλεσμα του ανοίγματος στο ξένο κεφάλαιο με το πρόσχημα της τεχνολογικής ανάπτυξης και των νέων τεχνικών διαχείρισης. Ωστόσο, οι πολιτικές ανοιχτών θυρών στις αρχές της δεκαετίας του 1960 οδήγησαν στον τραγικό συνασπισμό του Παλατιού με εγχώρια και ξένα μονοπώλια.

Αν και η χούντα του 1967 διατήρησε το ρυθμό ανάπτυξης και απασχόλησης που ξεκίνησε πριν αναλάβουν, η επεκτατική τους νομισματική και δημοσιονομική πολιτική, ιδίως στους «μη παραγωγικούς» τομείς της οικονομίας, κατέστρεψε την προϋπάρχουσα νομισματική σταθερότητα και γύρισε τη χώρα στον μετά τον Β'ΠΠ σοβαρό πληθωρισμό. Η αποτυχία του καθεστώτος του 1967 είναι πιο έντονη στη γεωργία, που απασχολεί το 44% του εργαζόμενου ελληνικού πληθυσμού. Έναντι προβλεπόμενης πραγματική ανάπτυξη 5,2% από το πενταετές σχέδιο του καθεστώτος, η γεωργία αυξήθηκε μόνο 1,8% μεταξύ 1967-74 σε αντίθεση με αύξηση 4,2% μεταξύ 1963-66. Η Ελλάδα αντιμετώπισε για πρώτη φορά μετά από είκοσι χρόνια διατάραξη στην παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων όπως σταφίδες (σουλτανίνα), ελιές, μήλα, βερίκοκα κλπ. Το αγροτικό εισόδημα μειώθηκε, επίσης, από 55% το 1970 στο 43% του μέσου όρου του κατά κεφαλήν εθνικού εισοδήματος το 1970.

Η πτώση στον αγροτικό τομέα προκλήθηκε κυρίως από τις γεωργικές πολιτικές του καθεστώτος, που περιελάμβαναν μείωση των επιδοτήσεων και αυστηρούς ελέγχους των τιμών στα γεωργικά προϊόντα καθώς και μείωση των ιδιωτικών και δημόσιων επενδύσεων στη γεωργία. Το καθεστώς της γεωργίας υπό τη χούντα όχι μόνο συνέβαλε στην έξοδο αγροτών και εργατών στις ξένες χώρες, αλλά αργότερα προκάλεσε ελλείψεις εργατικού δυναμικού αναγκάζοντας αρχικά τον Παπαδόπουλο να εισάγει φθηνό εργατικό δυναμικό από την Αφρική, και οδήγησε, επίσης, και σε άνευ προηγουμένου εισαγωγή αγροτικών προϊόντων, συμβάλλοντας έτσι στα προβλήματα του εμπορικού ισοζυγίου της Ελλάδας.

Η ανάπτυξη της μεταποιητικής βιομηχανίας, για την οποία μίλησε τόσο πολύ η χούντα, φαίνεται να είναι μια ψευδαίσθηση. Κατά πρώτον, μια τέτοια ανάπτυξη ήταν τρομερά ανισόρροπη, με ορισμένους σημαντικούς κλάδους να παραμένουν στάσιμοι ή να αναπτύσσονται ελάχιστα. Δεύτερον, οι αναπτυσσόμενες βιομηχανίες, όπως η βιομηχανία μεταλλουργίας, εξοπλισμού μεταφορών, χημικών και ηλεκτρικών μηχανημάτων αύξησαν την κυριαρχία λίγων εταιρειών που ανήκαν σε ξένα και εγχώρια μονοπώλια που ελέγχονται από τον Ωνάση, τον Πάππα, τον Νιάρχο κλπ., όλοι εξέχοντες φίλοι του καθεστώτος. Σε αυτές τις βιομηχανίες δόθηκε το ελεύθερο να εξάγουν πόρους και κέρδη και τους παρασχέθηκε γενναιόδωρη βοήθεια και προνόμια, όπως φθηνά δάνεια, φορολογικά πλεονεκτήματα, αφορολόγητες εισαγωγές μηχανημάτων, φθηνή ελληνική

εργασία κλπ. Τα υπερβολικά προνόμια είχαν ως αποτέλεσμα εισοδηματικές ανισότητες μεταξύ των μεγάλων και των μικρών κατασκευαστών και επιδείνωσε το χάσμα μεταξύ των προνομιούχων και των μη προνομιούχων ομάδων της κοινωνίας.

Με σειρά συνταγματικά κατοχυρωμένων νόμων, 89/1967 και 378/1968, το καθεστώς έδωσε στις ναυτιλιακές, μεταποιητικές, εμπορικές και τουριστικές επιχειρήσεις, ιδιαίτερα εκείνες που ελέγχονται από ξένες εταιρείες, αφορολόγητες εισαγωγές και άλλα δικαιώματα. Ωστόσο, παρ' όλα τα προνόμια, τα φορολογικά έσοδα από τις ναυτιλιακές εταιρείες μειώθηκαν από 109 εκατομμύρια δραχμές το 1968 σε 29 εκατομμύρια το 1972 παρά την αύξηση κατά 16,7 σε ακαθάριστος τόνους των ελληνόκτητων πλοίων υπό ελληνική σημαία. Επιπλέον, υπό κάποιες προϋποθέσεις, με το νομοθετικό διάταγμα 1078/1971 χορηγήθηκαν ακόμη και μειώσεις στις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης σε τουριστικές, μεταλλευτικές και άλλες επιχειρήσεις.

Αν και, υπό διαφορετικές συνθήκες, κάποια κίνητρα θα είχαν τονώσει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, ο βαθμός στον οποίο χορηγήθηκαν και ο μονοπωλιακός χαρακτήρας της αγοράς οδήγησαν στην ενίσχυση των ελληνικών μονοπωλίων και τους παρείχαν σχεδόν αφορολόγητη λειτουργία. Επιπλέον, τα περισσότερα από αυτά τα προνόμια είχαν τις ρίζες τους στους στενούς δεσμούς επιφανών Ελλήνων και ξένων κατασκευαστών με τη δικτατορική κυβέρνηση. Με 300 συγκεκριμένα μέτρα, το εγχώριο και το ξένο κεφάλαιο αφέθηκε ελεύθερο να κατευθύνει τις προσπάθειές του ολοκληρωτικά προς το κέρδος χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η μελλοντική οικονομική ανάπτυξη της χώρας και ο ελληνικός λαός, που θα επωμιζόταν το βάρος.

Αυτό που είναι ανησυχητικό είναι ότι ο ρυθμός αύξησης των ιδιωτικών πάγιων επενδύσεων μειώθηκε από 57% το 1964-66 σε 32% το 1967-69 και σε 39% το 1970-72. Ενώ οι δημόσιες επενδύσεις αυξήθηκαν σημαντικά, η μείωση του ποσοστού των ιδιωτικών επενδύσεων ήταν αρκετά μεγάλη ώστε να αντισταθμίσει αυτό το κέρδος και, ως αποτέλεσμα, η αύξηση των συνολικών επενδύσεων μειώθηκε από 46% το 1964-66 σε 39% το 1970-72. Εκτός από αυτό το μέγεθος, η ποιότητα των ακαθάριστων πάγιων επενδύσεων δεν ήταν επίσης ικανοποιητική. Συγκεκριμένα, οι ακαθάριστες ιδιωτικές πάγιες επενδύσεις στη μεταποίηση μειώθηκαν, σε σταθερές τιμές, από 12% το 1964-66 σε 10% το 1970-72 και στη γεωργία από 15% σε 11% αντίστοιχα. Όσον αφορά τις δημόσιες ακαθάριστες επενδύσεις, το καθεστώς του 1967 δαπάνησε λιγότερα, σχετικά, για τη βελτίωση και την επέκταση της γεωργίας και της μεταποίησης. Ωστόσο, σημαντικές δημόσιες δαπάνες κατευθύνθηκαν σε επιχειρήσεις κοινής ωφελείας και μικρά τοπικά έργα, που αναλήφθηκαν κυρίως για προπαγανδιστικούς λόγους από τους φίλους του καθεστώτος.

Η πιο δραματική αποτυχία του καθεστώτος ήταν το εμπορικό έλλειμμα το 1973 ήταν πέντε φορές μεγαλύτερο από το έλλειμμα του 1968. Η μέτρια αύξηση στις εξαγωγές δεν ήταν αρκετή για να αντισταθμίσει την ταχεία αύξηση των εισαγωγών. Τα καταναλωτικά αγαθά, κυρίως τρόφιμα, αποτελούσαν το 70% των συνολικών εισαγωγών και τα περισσότερα από τα λεγόμενα κεφαλαιουχικά αγαθά αποτελούνταν από μέρη ετοιμών και ημικατεργασμένων προϊόντων, που απαιτούνται για τη συναρμολόγηση ηλεκτρικού εξοπλισμού στην Ελλάδα. Οι εισαγωγές αυξήθηκαν ταχύτερα είτε από την εγχώρια κατανάλωση είτε από τις ακαθάριστες συνολικές επενδύσεις ως αποτέλεσμα της επεκτατικής νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής του καθεστώτος.

Οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων μειώθηκαν από το 63% των συνολικών εξαγωγών το 1968 στο 48% των συνολικών εξαγωγών το 1972, ενώ μια αξιοσημείωτη αύξηση στις εξαγωγές μεταποίησης ήταν αποτέλεσμα μόνο ανησυχίας λίγων κατασκευαστικών εταιρειών, που ελέγχονταν από ξένα και εγχώρια μονοπώλια. Οι αφανείς εισπράξεις από τους μετανάστες, τη ναυτιλία και τον τουρισμό αυξήθηκαν σημαντικά, αλλά τα τελευταία δύο χρόνια της δικτατορίας το ποσοστό των αφανών πληρωμών αυξήθηκε ταχύτερα από αυτό των αφανών εισπράξεων. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών¹, το οποίο αυξήθηκε κατά οκτώ φορές μεταξύ 1967 και 1972, δεν μπορούσε να εξισορροπηθεί από την αργά αυξανόμενη καθαρή κίνηση των εισροών κεφαλαίων. Ως αποτέλεσμα, το «βασικό ισοζύγιο», το οποίο είναι καλύτερος προγνωστικός δείκτης της εξωτερικής υποχρέωσης μιας χώρας, άλλαξε από μέσο πλεόνασμα 14,6 εκατομμυρίων δολαρίων κατά την

1 Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αντιπροσωπεύει τη διαφορά μεταξύ του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου και των καθαρών αφανών εισπράξεων από τη ναυτιλία, τον τουρισμό, τα εμβάσματα μεταναστών κλπ.

περίοδο 1960-66 σε μέσο έλλειμμα 117,0 εκατομμυρίων κατά το 1967-73. Για να επανορθώσει αυτή την ανισορροπία, το καθεστώς κατέφυγε σε δάνεια «διαχείρισης κινδύνου» και δάνεια εργολάβων που είναι βασικά συμπτώματα μη υγιούς οικονομικής προόδου².

Με πολύ άγχος για λήψη ξένων κεφαλαίων, προκειμένου να διορθώσει το πρόβλημα του εμπορικού ισοζυγίου της, η χούντα επέκτεινε υπερβολικά προνόμια φορολογικά, τελών και άλλα σε ξένα και εγχώρια μονοπώλια στη μεταποίηση, στο εμπόριο και στη ναυτιλία. Για να το πετύχει αυτό, η χούντα χρησιμοποίησε τόσο το σύνταγμα του 1952 όσο και το δικό της σύνταγμα του 1968, που ενσωμάτωσε άρθρα για την προστασία των ξένων επενδύσεων. Τα συντάγματα απαγόρευαν οποιεσδήποτε αλλαγές εκτός από αυτές που αυξάνουν τα προνόμια των μονοπωλίων. Ωστόσο, προς μεγάλη δυσaráεσκεια της χούντας, υπήρξαν λιγότερες του μισού από τις αναμενόμενες εισροές.

Σε σύγκριση με την περίοδο 1962-66, κατά την οποία η αναλογία των πραγματικών προς τις εγκεκριμένες επενδύσεις ήταν 73%, η αντίστοιχη αναλογία για το 1967-70 ήταν 13%. Επιπλέον, ο ρυθμός των εκροών αυξήθηκε, δημιουργήθηκαν μονοπώλια και η διαφθορά ήταν εμφανής σε τέτοιες συμφωνίες. Η χούντα ήταν πάντα φιλικός εταίρος του ξένου και εγχώριου κεφαλαίου, πρόθυμη να βοηθήσει στην εκμετάλλευση του ελληνικού λαού. Ωστόσο, η πιθανή ανάκληση εκτεταμένων προνομίων μετά την επιστροφή στη δημοκρατική διακυβέρνηση ήταν, κατά κάποιο τρόπο, αποτρεπτικός παράγοντας για υπερβολικές ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα.

Αποκορύφωση της οικονομικής κακοδιαχείρισης του καθεστώτος ήταν ο πληθωρισμός που προκλήθηκε από την υπερδιέγερση της ζήτησης. Μια περίοδος πλήρους απασχόλησης, λόγω του υψηλού ποσοστού μετανάστευσης, ακολουθούμενη από φιλελεύθερες νομισματικές και πιστωτικές πολιτικές προκάλεσε σοβαρό πληθωρισμό. Ο ρυθμός αύξησης του νομίσματος σε κυκλοφορία εκτινάχθηκε από 7,1% το 1969 σε 28,5% το 1973 και η προσφορά χρήματος, που περιλαμβάνει το νόμισμα σε κυκλοφορία και τις ιδιωτικές καταθέσεις, αυξήθηκε από 8,2% το 1969 σε 22,7% το 1973, με τα δύο ποσοστά να υπερβαίνουν τον ρυθμό αύξησης του πραγματικού εισοδήματος που ήταν 8,5% και 9,7% αντίστοιχα. Οι ιδιωτικές καταθέσεις μειώθηκαν από 34,2 δισ. δρχ. το 1972 σε 19,6 δισ. δρχ. το 1973 ως αποτέλεσμα της έλλειψης εμπιστοσύνης στη δραχμή, που οδηγεί σε αύξηση της κατανάλωσης και των επενδύσεων σε κατοικίες και άλλες κερδοσκοπικές δραστηριότητες.

Οι κρατικές δαπάνες συνέβαλαν επίσης στη σημαντική αύξηση της συνολικής ρευστότητας και στην πληθωριστική σπείρα. Η συνολική ρευστότητα, μετρούμενη με το λόγο της προσφοράς χρήματος προς το συνολικό ΑΕΠ (σε τρέχουσες τιμές) αυξήθηκε από 51% το 1966 σε 76% το 1972. Το καθεστώς, το οποίο αύξησε τις πιστώσεις περισσότερο από τρεις φορές από το 1966, ξόδεψε λιγότερα (σε σχετικούς όρους) για τη γεωργία, τη μεταποίηση, τα ορυχεία και το εμπόριο απ' ό,τι για τους λιγότερο «παραγωγικούς» τομείς της οικονομίας όπως η ναυτιλία, ο τουρισμός και η στέγαση. Το πρόβλημα μεγεθύνθηκε από τις αυξήσεις των πιστώσεων για εισαγωγές καταναλωτικών αγαθών και από τις δαπάνες για έργα «κοινής ωφέλειας» που ανέλαβε το καθεστώς για λόγους προπαγάνδας. Περίπου το 25% της νέας πίστωσης που χορηγήθηκε το 1972 προήλθε από φρέσκο χρήμα, τυπωμένο από την Κεντρική Τράπεζα της Ελλάδος, η οποία βρισκόταν υπό τον έλεγχο του καθεστώτος, και εχορηγείτο επιλεκτικά σε πιστούς φίλους, εμπόρους και δημόσιες εταιρείες.

Η νομισματική και δημοσιονομική κακοδιαχείριση επέφερε υψηλό επίπεδο πληθωρισμού. Η Ελλάδα, με το χαμηλότερο μέσο ποσοστό πληθωρισμού (2,2%) μεταξύ 1961-71 μεταξύ όλων των χωρών του ΟΟΣΑ, είχε αντιστρέψει τη θέση της μέχρι το 1973. Ο δείκτης τιμών καταναλωτή αυξήθηκε κατά 15,3% από το 1972 έως το 1973 και κατά 37,8% από τον Απρίλιο του 1973 έως τον Απρίλιο 1974, με κατηγορίες όπως τα τρόφιμα και η υγειονομική περίθαλψη, που είναι απαραίτητες για τους φτωχούς, να έχουν τα υψηλότερα ποσοστά πληθωρισμού. Ο δείκτης χονδρικής αυξήθηκε επίσης κατά 8% το 1972 και κατά 31,7% το 1973. Από το 1973, ο ρυθμός του πληθωρισμού είχε μειώσει τους πραγματικούς μισθούς κατά 4%. Το επιχείρημα του καθεστώτος ότι ο υψηλός πληθωρισμός ήταν εισαγόμενος, αποδεικνύεται άκυρο, καθώς η επίδραση των τιμών των εισαγόμενων αγαθών στον δείκτη χονδρικής των τελικών αγαθών κατά την περίοδο 1973-74

² Το καθεστώς χορηγούσε έργα σε εργολάβους βάσει της ικανότητας των τελευταίων να εξασφαλίσουν, με κρατική εγγύηση, κεφάλαια από το εξωτερικό και όχι βάσει της ικανότητας του αναδόχου να ολοκληρώσει το έργο.

ήταν μόνο περίπου 0,4%.

Η δημοσιονομική πολιτική της κυβέρνησης ενίσχυσε όλες τις άλλες αρνητικές επιπτώσεις της νομισματικής κακοδιαχείρισης. Η φορολογική μεταρρύθμιση του 1968 μετατόπισε το φορολογικό βάρος στους ώμους της εργατικής τάξης, ενώ οι επιχειρήσεις και οι πλούσιοι απολάμβαναν μεγαλύτερα φορολογικά προνόμια. Οι φορολογικές απαλλαγές που ζητήθηκαν το 1971 από 464 μεγάλες εταιρείες ήταν τρεις φορές υψηλότερες από τους φόρους που πλήρωναν. Επιπλέον, όλες οι κατηγορίες φορολογητέου εισοδήματος, εκτός από τα εισοδήματα από μισθούς και ημερομίσθια, παρουσίασαν πτωτική τάση από το 1966. Αυτό συνάδει με την ευνοιοκρατία του καθεστώτος προς τις ανώτερες κοινωνικοοικονομικές κατηγορίες.

Το καθεστώς λάμβανε το 55% των εσόδων του από έμμεσους φόρους και το 36% από άμεσους φόρους στα νοικοκυριά. Οι σημαντικότεροι έμμεσοι φόροι ήταν οι τελωνειακοί φόροι και ο φόρος κύκλου εργασιών που βαρύνουν κυρίως τα άτομα της χαμηλής και μεσαίας τάξης. Ενώ οι συνολικοί φόροι, ως ποσοστό του ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος, αυξήθηκαν από 27,4% το 1966 σε 29,2% το 1972, οι συντελεστές φόρου κληρονομιάς μειώθηκαν και ο εταιρικός φόρος παρουσίασε πτώση 10,9% το 1972-73. Αυτά τα στατιστικά στοιχεία ακυρώνουν τον ισχυρισμό του καθεστώτος ότι πέτυχε καλύτερη κατανομή της φορολογικής επιβάρυνσης από αυτήν που υπήρχε πριν από τη δικτατορία.

Από πλευράς δαπανών, το μερίδιο των επιδοτήσεων επί των συνολικών δαπανών μειώθηκε από 6,6% το 1966 σε 4,1% το 1973, ενώ το μερίδιο των τόκων στο δημόσιο χρέος αυξήθηκε από 3,0% σε 4,8%. Το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από 38,7 δισ. δραχμές τον Δεκέμβριο του 1967 σε 87,5 δισ. τον Ιανουάριο του 1973, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν οι ελλειμματικοί προϋπολογισμοί. Το μερίδιο των δαπανών για την εκπαίδευση - στις συνολικές κρατικές δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες - μειώθηκε από 16,3% το 1966 σε 14,6% το 1973, και για την υγεία και τις κοινωνικές υπηρεσίες μειώθηκε από 11,6% σε 10% αντίστοιχα.

Από την άλλη, οι δαπάνες για «άμυνα» και «δημόσια τάξη» σχεδόν διπλασιάστηκαν μέσα σε πέντε χρόνια. Περισσότερο να πούμε ότι ένα μεγάλο μέρος τέτοιων δαπανών χρησιμοποιήθηκε για την ενίσχυση του εσωτερικού αστυνομικού κράτους και όχι για την άμυνα της χώρας, που αποδείχτηκε ανοργάνωτη και αναποτελεσματική κατά τη διάρκεια της Κυπριακής κρίσης.

Οι κρατικές επενδυτικές δαπάνες αυξήθηκαν από 5,9 δισ. δρχ. το 1967 σε 27,5 δισ. το 1973, παρουσιάζοντας αύξηση 361% σε επτά χρόνια. Κατά συνέπεια, το έλλειμμα του επενδυτικού προϋπολογισμού μειώθηκε από 4,3 δισ. δρχ. το 1967 σε 22,1 δισ. δρχ. το 1973. Το έλλειμμα μέσω ξένων και εγχώριων δανείων αύξησε σημαντικά το εσωτερικό και εξωτερικό χρέος της χώρας. Από την άλλη πλευρά, οι παράλληλες επενδύσεις που ανέλαβαν οι δημόσιες επιχειρήσεις αυξήθηκαν από 14,6 δισ. δρχ. το 1970 σε 27,7 δισ. δρχ. το 1973, διευρύνοντας ακόμη περισσότερο τον εγχώριο και εξωτερικό δανεισμό της Ελλάδας.

Συνοπτικά, η οικονομική ανάπτυξη υπό το καθεστώς ήταν σε τελική ανάλυση απατηλή. Δεν υπήρξε ανάπτυξη στους ουσιαστικούς τομείς της οικονομίας όπως η μεταποίηση και η γεωργία. Το καθεστώς παρείχε εκτεταμένα φορολογικά και πιστωτικά προνόμια σε ξένα και εγχώρια μονοπώλια. Επικεντρώθηκε στην επέκταση των «μη παραγωγικών» τομέων όπως ο τουρισμός, η ναυτιλία και η στέγαση. Αυτή η κατάσταση αύξησε την εξάρτηση της Ελλάδας από ξένες εισαγωγές, συμπεριλαμβανομένων των γεωργικών εισαγωγών, και επιδείνωσε το εμπορικό της ισοζύγιο. Τα οικονομικά προβλήματα του καθεστώτος επιδεινώθηκαν από τις νοσηρές νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές.

Για να διορθώσει το πρόβλημα του εμπορικού ισοζυγίου της, κατέφυγε σε δάνεια εργολαβικά και έκτακτης ανάγκης, που είναι κατώτερες μέθοδοι χρηματοδότησης. Το καθεστώς παρέτεινε άσκοπα πιστώσεις κυρίως για εισαγωγές καταναλωτικών αγαθών, αύξησε σημαντικά την προσφορά χρήματος και τόνωσε την υπερβολική κατανάλωση, που είχε ως αποτέλεσμα τον καλπάζοντα πληθωρισμό, υπονομεύοντας έτσι το πραγματικό εισόδημα των εργατικών τάξεων. Ίσως δεν είναι τυχαίο ότι η συχνότητα των απεργιών ή της απειλής απεργιών από αγρότες, εργάτες κατασκευών, εργάτες εφημερίδων και δασκάλους αυξανόταν πριν από την πτώση του καθεστώτος Παπαδόπουλου. Αναμφίβολα, η οικονομική ύφεση στο δεύτερο μισό του 1973 ήταν ένας σημαντικός παράγοντας για την αλλαγή των κυβερνήσεων τόσο τον Νοέμβριο του 1973 όσο και

τον Ιούλιο του 1974.